

— Алтан соома, — сөлепчем.

Усхазып алып, Тирең чулзар чол тутчабыс.

— Хайди полып, ағасха пах паргазың, Толя? — харанга күлімзіреп, сурчам. Сизінчем, тиктең не кізі, адын тасты, ағасха сыхпас.

— У, чоохтаба даа, Оксина! — сыырыхханына ба алай хорыхханына ир кізі ам даа хағласчатханга төй. — Худайым пол пирдің. Кізее дее чоохтирға арыстың. Сағыс халбады. Онтиптең айланып одырғам. Орай полыбысханда, көрзем, мағаа удур кізі пазып одыр. «Эй, кемзің?» — сурчам. Адым, тізең, үрүкче, аар-пеер ле солынча. Тінін дее тут полбиныбысхам. Ол кізі мыннаң на абағыра түскенде, адым тоғыр атыға түскен. Мин чирзер напли халғам. Харах-хулах чох чағын на ағасха пах сыххам. Сағыс пір халбаан, — хоптанча ир кізі. — Син, Оксина, пыром таста. Араға испиндірің. Чіг сағынтырбын.

— Анаң ол кізі соонча ағасха сыхпаан ма? — сурчам.

— Худайнаң, чох.

— Эк, Толя, Толя. Андағда чайааның парох полтыр, — тапсап салғам.

Түрчедең піске удур Тирең чулның ирлері чиде салған.

— Хыс тискір паризың ма, Оксина? — харасхы даа полза, кистімдегі Марченконы көр салып, ээрепче хулғаат Мачон.

— А, пірееде хат таа аларға киліс парча, — ағаа хоза хормачыланыбысхам.

— Минің орнымда полған ползаң, кем кемні илектирчік ни, — чоңнанып, хомзынған Марченко.

Минің зе сағыс хормачыланыста нимес. Хайдаң тапчаң пу читі тайны. Чыллар хатығ. Табылбаза, сурығ андағох хатығ полар.

Күннің сай чили, тілегде ле сүстір чөрчем. Ибіре чыс тайға, чазы нимес. Тағлар, ойымнар. Тарыхчам, хорыхчам. Мына пастағы хар түс парды. Сағынчам: нөөс абаларға үреттір салдылар.

Пірсінде ибде көом чох палаларнаң айғасчатхам. Ізік азыла түскен. Хызылаков кіре хонды. Көрінче, харахтары өрчіліг чылтыңнасча. «Нимее өрінче полчаң пу?» — сағынчам.

— Оксина, чылғыларыңа сула ур пир.

— Пайаа ла салғам хайза, — хахи түстім.

— Читі тайың Харлығанзартын ин килді. Сағын парды поларзың. Пар, тоғас таа кил, — күлімзірепче.

Мин, аны ла исте, өрінгеніме сала турғанох чирімде түс парбаам. Алаң ас парып, плат таа чох хазааларзар сағыс чох чүгүрчем. Чүреем.

кил, көгізіме тол чөре халған. Мына тайларым минзер көр турлар, хулахтары ла сиртейісче. Тоозазын паарыма пазынар көңім пар. Че хуцахтадарлар ба тай-иркелерім.

Ам, сағынзам, мин чылғым чідір салғаныма хорыхпиндырбын — оларны позым алнында көріп, тосхын парарға сағынтырбын, — чооғын тоосча, хойығ тырысхатығ сырайындағы чітіг харахтарынаң көйткік көрібізіп, Оксина иней. — Малға кізі іди көнік парчаттыр.

ПААР

— О, көрдек ле, Хызык. Кем пу? — сиден хыринаң, холларын чалбах чаза тудып, талтайып ала, нанчым минзер өрчіліг пастыр килір.

Мин дее өрінгенімнең хулахтарыма теере ырчайыбысханымны сизінмин халғам. Ибде пастым иргі нанчымны, Пенкені.

— Че, парааң-парааң туразар, — холымнаң мині чидініп, хормачыланча. — Хайди оңнабин халып кірдің, Мекей?

Чыллар өтіре сүүлген тылаас-хабарлар хохчырап парғанда, пір-ікі ірүмкечекке, күскү пайның ас-тамағына харнылар тосханда, Пенкені чөптедім:

— Че, Пенке, ікіче мылтых тап. Мының алнындағыны сағысха кирип, Алтын көлзер пар килең. Иирге хас па алай өртеп пилен полар.

Көрзем, Пенкемнің сағам на чылтыңнасчатхан хормачы көрізі саңайға алызыбысты. Ипчізі, андар сынчылыг көрізін тастап, сым одырыбысхан.

Мин, ах-тик ле пол парып, сымох ла нандырығ сағыпчам. Пенке, пес иңніндегі «Прима» пачказынаң сигарет сығарып, көөлче тамызыбысты.

— Син, Мекей, нанчы даа ползаң, мині пыролаба. Хустап парбаспын, — кизе сапты.

— Ноға? — хахап таа пардым. Городтаң аалзар киліп, чазыңа, тик нимеске дее мылтых артынып, Алтын көл хазынча нанчымнаң пас чөреріме чидікпин килгем. А ол, тізең...

— Ікі чыл мының алнында чөргем. Чидер. Паза — аасхынчам — чөрілбес, — хойығ ыс пурладыбызып, ідіс-хамыс аразында хайынчатхан Хызыксер харах пулиинаң көрібізіп, минзер айланча. — Хомай кізібін, Мекей. Сағам Алтын көл хырында пугдай кисчебіс. Көлзер көрібіссемөк, чүрек сысти ла түсче. Сағыстаң чир сыхпинча.

Пенке, минзер пыролыг көрбізіп, үгдереен састарын сыйбаглап, чоогын узаратча:

— Кхе... — өнетін чиділіп, пастады. — Кирек пуох туста полған. Мин, поэң пілчезің, орғах тузында комбайннаң, хон салған ипчимнең не чіли, чара чуртап полбинчам. Чазыды ла, чазыда. Алындағы чыл пістің чазыларда тамах илбек сыххан. Тамах кизерін тоос париганда, Алтын көл ле хыри халған.

Пірсінде комбайнымның косилказы туюхтал парған, турғызыбыстым. Түзіп, арылапчатханымда, көлзертін хастар табызы истіле түскен. Мының алнында анда тилем хус таа түспең. Ам «га-га» да «га-га».

Мөкейе тоғынып тал парған пилімні түзедіп, кирілібістім. Харахтарым көлзер ле, сағынчам: көріп тее аларға пу чапсых хустарны. Китеніп ала, ағырин хамыс аразынча сугзар чагдапчам. Олаңай пас парза, хуйдырыбысхадағ. Суға чидіп, хамыс аразында чочайа одыр салдым.

Чардаң оортах нимес — хустар. Олаңай хастардаң сала кіңге тәйлер. Суға соом ала чүс чөрчелер. Пірееде ікөлең хахлаастарынаң пірікчелер. Охсанычатханнары ба таң. Анаң пірсі, көлні ханаттарынаң сапхлап, хыйа тисче. Ікінчізі, пос ла салыныбызып, чүспин дее, аннаң өкерсінчеткен осхас. Соонаң пірсі пазох арғызынзар чүс киліп, нима-де хус тілінең кибелізіп, көлче чүс чөрчелер. Пір орында тохтабыстылар. Пірсі тумзугынаң арғызын иркелетчеткен осхас. Пиліндегі чүглерін сиберли тарапчатханға тәй. Амыр, ағылах көлде оларға чаксы. Окерсініп алып, комбайнымзар парчам.

Істімде кинетін не чітіг ачырғас. «Эк, ябыл, мылтых таа чоғыл. Атып алып, семьямны чапсых мүннең азырчых. Тохтаңар адыр...» Изі чохтанып, комбайнга одыра түстім.

Ол күн ибзер иирде тынастабинаң чиде салғам.

— Ниме пол парды? — сурча Хызик.

— Пір дее нима... — пілдізі чох ла нандыр салғам.

«Иирде көргейзің», — соң күн, мылтых чүктене, Хызиктің суриина істімде нандырғам.

Пазох чазы күүлепче. Тоғыс морсымның парча. Кизерін дее ікі күн пазынаң тоосхадағыс... Минің харахтар көлде ле. Дробьнаң ухталған мылтиим хости.

Иирзер, комбайнымны хада тоғынчатхан арғызыма пирибізіп, маңзырағлыг — Алтын көлзер. Күүлес соонаң сымзырыхха хулахтар сыңырапча. Хастар сағбазы пілдірбесе дее, чымыйған хоосха чіли, көлзер

чыл парим. «А-а, мында осхастар», — өрине түстім, хулахтарым чарып парып, хамыстар кистінзертін хастар үні истілгенде.

Ок-а, хастар оортах арах. Кицеөгөк чіли, ынағ чүс чөрчелер. Олар ла ікөлең чіли, пу чылбыраң хорғамчыл өңніг көлде. Саңайға прай хорғысты ундутхан осхастар. Оларға өкерсініп, атарға даа аястыг.

Че ачынзам даа, сағызымда Хызик хайнатчатхан көдестегі хас мүннің тураа толдыра хойыг, тадылыг чызы паза палаларымның, чапсых ит чирге чидікпин, чүтүріс чөрчеткеннері хычыхтандырыбысхан.

Тізекке истіг иде одырып, мылтынымны арғызын тумзугынаң ирке сыйбапчатхан хассар көлче көстепчем. Чүректері ле пілген чіли, хастар кинетін, амыр көлде тегілек салғахтарны артызып, көдірілібістілер.

Минің үстүмче учух парирлар.

Пірсін не көріп, маңзытта чаксы даа көстебин, хыйлағ пазыбыстым. Чалбах чазыда мылтых табызы кинетін не күпли түскен. А-а, пірсі, ханаттарынаң сабын полбин, чирзер түс килір.

Ікінчі хазы, тізең, чобалыстыг хахтап, көл үстүн ибір сыхты. Мылтиим улап, күүредібістім, че чаза. Хас, тигірзер пөзік көдіріліп, арғызын хыгырча.

Анзынзар пардым. Хазым түңдере чатча. Пір ханады сылых ла хан, чирні ле паарланчатхан чіли чазыл партыр. Мойнын сооде тудып, тигірде чобалып хысхырчатхан арғызын мөңіс харахтарынаң хооп чөрче. Мин чагдап килгенде, тигірдең харах албин, майың табыснаң арғызына хоптанып, хысхыра түскен. Саа чох ханаттарынаң тизерге үбенче.

Хазым ам даа тіріг. Хайди итчең? Сухчаң сүүмек чоғыл. Хаңан хастың сүлейкеленчеткен харахтары минзер сурынчатхан чіли көрбіскенде, чоо тудыбызарға холым парбаан. Холтых ла алтына сугып, ибзер маңзыттыг парим. Аразы тың на ырах нимес.

Таң ағыриина сыдабин, хазым, узун мойнын тигірзер сооліндіріп, чазыг табыснаң «хи-ах» тіп, аахтап салча. Мин андар хайбинчам даа. Пазох ла «хи-ах», анаң, пар-чох күзін чыып, хыза тутыр салған ханаттарын поэйдарға сиренчеткен осхас. Көрізі тигірде ле. Хараам көдірібіссем: анда арғызы, айлахтанып, пістің үстүбісче учухча. Пірде, чабыс түс киліп, арғызын хыгырчатхан осхас. «Ўдес, ўдес, хазычак...» — хычанчам істімде анзына даа.

Хайдағ соолған нима полған-а хас. Мекей! Арда, ибге читіре хооп килген.

Оградаа кірчеткенімде, холымдағы хас, пазох сағ чох пазын түбі чох көгілбей тигірзер көдіріп, «хи-ах» тіп, ачырғастығ табыснаң хыс-хырыбысхан. Арса, прай даа хысхаңах чуртазы анда көрінген. Усчатхан харахтары, пөзікте халған хынған арғызынаң саңайға анымчохтазып, чабыл парғаннар. Пазы, пос ла чирзер салбаңнап, сөөгі аар полыбысхан.

Ам даа, сағын килзем, харах ла алнында осхас ол хастың түгенці көрізі. Аның үчүн позымны өлгенче пыролим. Обал-худай.

Иирде, Хызанча хончых өрекенні мўнге хығыр киліп, азырангабыс. Хайдаг даа полза, чапсых мўн.

Пір-ікі күннең тамах тоғызы тоозылған. Хас таа, мўн дее ундудыл парған полған. Тігі хаңааны тыхтап чөрчеткем. Кинетін үстүмде — хас табызы. Харахтарымны көдірібіссем, тигірде хас учух чөр. Пістің не чурттың үстүнде айлахтан чөрче. Пөзік. Ёр көр турғам. Айлахтанып-айлахтанып, Алтын көлзер алдыра учуға халған. Хызикке чохтапчам. Ол тіпче:

— Пірсін чобат салгазың. Ам аны тілепче полар. Чахсаа ла полбас...

Ікінці күнінде, комбайнымны өөн аалзар апар салып, ибзер килгенімде, тигірде пазох ол хас. Өкпеленібіскем: миниң не чуртым үстүнде айлахтан чөріп, чаксы ла нима төлкепче полбас пу айна. Мылтых сыгар килгем. Атарға улап чөргенімде, көлзерөк учуға халған. Мин, сині төлкелеттірем тіп, істім тарланып, мылтиимны ілгіссер іл салғам.

Мин улам на өкпедө. Ноо айназына сырбал парды тіп сағысха түсчем. Хас кізі нимес ізе. Сағыс чоғыл. Пос алынча пөгінчем. Хызанча өрекен, нима ле полза чоохтаглап, улам на хосча. Мының алнында мындаг кирек полған... Іди тіцеңнер... Аны истіп, худым улам на хуйбырапча.

Мин тоғысха парыбысчатхан арада ол хас ааллап ла килчеткен осхас. Иледе күн ирт парған. Пірсінде, позырахта, ибде пол парғам. Ипчим кип-азахтар тікчеткен. Мин палты сабы чазапчатхам.

— Паба-аң, огородта пазох ол хас учух чөрче, — кинетін тасхартын тун оолғым чүгүр килген.

— О-о, амох... — өрін парып, мылтиим хаптым.

Хызанча өрекеннің кип-чоохтары сағысха тыс пирбин, хастың сырбал парған хылығы чүреемні хатырыбысты. Мылтығымны көстөп, хылағ пазыбыстым. Өкіс хас, аны ла сагаан чіли, чирге паарли ханатта-

рын чазыбызып, аңдарыл парған. Саңай чүреене теңен осхас. Хыймырабаан даа. Ағыл киліп. Хызикке пирчем.

— Ма, чулыбыс.

— Маң чоғыл. Хызанча өрекенні хығыр кил. Чулзын.

Хызанча өрекен тоғысха чапсынды. Піс, пір дее ле нима полбаан чіли, тоғызыбыстох айнытчабыс. Түрчедең өрекен үрүге түскен.

— Йо, халах. Хайди арып парған-а пу хас. Күскүде симіс поларға кирек се. Мының хуруғ ла сөөгі.

— Арых таа полза, мўні сыхпас па, — чараттым.

Хончых, хасты чулыбызып, істің чарчатхан осхас.

— Йо, худай, — чачыраңни түсті пазох өрекен.

— Нима пол парды? — Хызик чочып парған осхас.

— Көрзер, паары ханча ла, — пісті хыринзар хығырча. — Прай соол партыр.

— Ханча кирек се?

— Мынча ла хайди полар? Прай хайылып, соол партыр ноо... — хас паарын піске көзітче. — Мынзы іргек. Түнеегізі тізі полған. Көрзер, аң-хустың даа хынызы хайдаг илбек нимедір, эй. Паары түгенгенче чобалтыр хайран парасхан.

Минің, аны ла испинең, чүреем ачи ле түскен, — чоогын тохтадып, сағысха түзібіскен Пенке.

— Анаң чи? — сурчам.

— Сүбүрекке ораап алып, Алтын көл чарынзар апарып, көөм салғам. Олох өөрезінең көөленіскен орыннаң чіке. Кізіні ле чіли. — нанчымы, пазын төбін түзіріп, «Приманы» сор сыххан. Сымзырых ла одырыбысхан, арса... ам даа Пенке нанчымының харааның алнында ол ікі хустың түстегі осхас көгілбей көөленізі...

ЧУРТАС АЙЛАНЫЗЫ

Асап пазох, күбүр хар алтындағы чадыхха сүрнүгіп, аңдарыл парды. Пүкүлее позынаң харға пата халған. Күзі тоозылчатханга харах суу сыхханча ачырганча. Чығанахтарына, тізектеріне тіреніп, хайди-пиди көдіріліп алды. Сырайынча таң хар хайылып па, таң харах чазы ба чолахтанча. Ікізі дее полар. Аның аннаңар сағынар саа чоғыл. Ам хайди азахха турып аларынаңар сағыс. Худайнаң, хости турған төкпес агаа чөлег пол пиргедег. Оң хольнаң андар ирегестенче, че хатабох